

УДК 796.011.3-057.875

Грибан Г.П.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті сформовано новий науковий напрям, що визначає комплексне розв'язання проблеми впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів методичної системи фізичного виховання студентів, яка забезпечує гарантоване досягнення проєктованих результатів з дисципліни "Фізичне виховання", а саме: набуття студентами фізкультурно-оздоровчих компетентностей, необхідних в подальшій життєдіяльності.

Ключові слова: фізичне виховання, методична система, навчальний процес, фізкультурно-оздоровчі компетентності.

Грибан Г.П. Методическая система как составная процесса физического воспитания.

В статье сформировано новое научное направление, которое определяет комплексное решение проблемы внедрения в учебный процесс высших учебных заведений методической системы физического воспитания студентов, которая обеспечивает гарантированное достижение проектированных результатов с дисциплины "Физическое воспитание", а именно: приобретение студентами физкультурно-оздоровительных компетентностей, необходимых в дальнейшей жизнедеятельности.

Ключевые слова: физическое воспитание, методическая система, учебный процесс, физкультурно-оздоровительные компетентности.

Gryban G.P. Methodical system as an integral part of physical education. In this paper, a new scientific direction is outlined that defines a comprehensive solution to the problem of the implementation into educational process in higher educational establishments of methodical system of physical education of students which provides a guaranteed achievement of planned results in the discipline "Physical Education", namely the acquisition by students of sport and health competencies needed in the future life.

Key words: physical education, methodical system, educational process, sport and health competence.

Постановка проблеми. В умовах сучасного суспільства функції фізичного виховання студентів значно змінюються. Це викликане тим, що нині істотно змінюються мотиви професійної діяльності в суспільстві. Часто функції фізичного виховання направлені на надання послуг, які мають на меті проведення повноцінного дозвілля, забезпечення здорового способу життя, тобто вони набувають соціального виміру. Окрім того, система фізичного виховання України тільки починає виходити з глибокого кризового стану і ще не в змозі задовольнити потреби фізичного розвитку і фізичної підготовленості студентської молоді. Процес викладання фізичного виховання у перші роки незалежності України носив застійний характер. Скорочувалася кількість викладачів і годин, відведених для обов'язкових і факультативних занять, збільшувалася кількість хворих студентів та студентів з особливими потребами, у ряді вищих закладів освіти майже перестали функціонувати спортивні клуби.

В той же час методична система фізичного виховання в Україні, започаткована на початку ХХ століття продемонструвала свою життєздатність і спроможність до постійного оновлення і змін, до сприяння перетворенню і прогресу у суспільстві і у сфері розвитку людини та її соціальних інститутів.

Аналіз досліджень і публікацій. Перші ознаки формування сучасної методичної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів України спостерігаються уже в середині 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Постановою Оргбюро ЦК РКПБ(б) від 13 липня 1925 року починає створюватися радянська система фізичного виховання, яка розглядала фізичну культуру як засіб оздоровлення, культурної, професійної і військової підготовки. Прийняті програми того періоду відрізнялися одна від одної за змістом та структурою побудови, завданнями, але всі вони були спрямовані на оздоровчу діяльність. Особливістю програм того періоду було заперечення позитивної ролі спорту, тобто виховання у підвищенні середнього рівня здоров'я. Відповідно до цього всі зусилля керівників фізкультури були спрямовані не на досягнення кращих результатів у певному виді спорту, а до підняття фізичного розвитку населення в цілому. В цей період в Україні починає активно окреслюватися медико-біологічний напрямок у теорії фізичного виховання, а також започатковано гігієну фізичних вправ. Розвитку та формуванню вітчизняної методичної системи фізичного виховання в Східній Україні сприяли: В. Бедункевич, І. Прокопенко, В. Костюк, М. Аграновський, Є. Черняк, С. Павлов, Л. Ордін, М. Голобородько. Великий вклад у розвиток наукових і методичних основ фізичного виховання та забезпечення навчального і тренувального процесу студентів в Україні вніс директор Українського науково-дослідного інституту фізичної культури харків'янин Володимир Блях. За його редакцією й авторством видано близько десяти відсотків усіх книг, випущених в Україні у 20–30-ті роки [1, с. 9]. Одним із центральних чинників формування методичної системи фізичного виховання у ВНЗ на всіх етапах її розвитку було також програмне забезпечення навчального процесу, яке завжди

спрямовувалося на вирішення широкого комплексу освітніх, виховних, оздоровчих і розвиваючих завдань, виконання яких певною мірою залежало від соціально-економічного розвитку країни, політичних та ідеологічних вимог і спрямування навчального процесу [3, 4, 5, 9, 10].

На шляху реформування освіти в Україні виникло багато труднощів. Система фізичного виховання переживала період пошуку нових рішень свого розвитку, що спонукало до реформування предмета "Фізичне виховання", розробки нових педагогічних технологій та методичного забезпечення, які вирізнялися новим поглядом на мету, завдання, зміст і методи навчання.

Важливі кроки до реформування системи фізкультурно-оздоровчої освіти в Україні були зроблені з прийняттям Державної національної програми "Освіта. Україна XXI століття", законів України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про фізичну культуру і спорт", Національної доктрини розвитку освіти, Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту, Концепції фізичного виховання в системі освіти України та інших документів. У державі було визначено основні пріоритети формування нової освітньої системи. Водночас потребували оновлення та модернізації зміст освіти, зокрема, фізкультурно-оздоровчої та методичної системи фізичного виховання студентів, яка не відповідала вимогам сьогодення. Ефективна система фізичного виховання, за дослідженнями М.В. Дутчака [11], повинна відповідати таким вимогам: а) забезпечувати цілеспрямовану рухову активність усіх верств населення і на цій основі сприяти зростанню фізичної підготовленості, зміцненню здоров'я та профілактиці захворювань; б) гарантувати доступність і якість рухових оздоровчих послуг; в) здійснювати формування необхідних кадрових, фінансових і матеріально-технічних ресурсів, їх раціональне використання. Розробкою теорії побудови методичних систем займалися В.П. Беспалько, Т.А. Бороненко, Л.І. Долинер, В.В. Краєвський, Н.В. Кузьміна, М.І. Моро, зокрема у професійній освіті К.Є. Романова, загальнотехнічних дисциплінах М.І. Наумкін, у геометрії А.М. Пишкало, у філології І.Є. Брякова, Р.О. Гришкова, у математиці С.І. Калінін, В.І. Снігурова, С.П. Семенець, Ю.В. Триус, у географії О.О. Таможня, у фізиці В.В. Мендерецький, О.О. Толстеньова, в екології М.В. Шептуховський, у фізичному вихованні Г.П. Грибан та ін.

Аналіз літературних джерел показав, що нині не існує комплексних досліджень, направлених на модернізацію методичної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів. Проблема оновлення методичної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів розв'язується недостатньо. В той же час фізичне виховання як навчальна дисципліна дозволяє вирішувати одночасно освітні, виховні та оздоровчі завдання, які спроможні забезпечити збалансований педагогічний вплив на студента відповідно до сучасних вимог формування творчої, інтелектуальної, морально-вольової та фізично досконалої особистості.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування необхідності розробки і впровадження технології методичної системи фізичного виховання у навчальний процес вищих навчальних закладів.

Методи та організація дослідження. Для досягнення мети використовувалися теоретичні методи: концептуально-порівняльний аналіз та метод моделювання, на основі якого було обґрунтовано теоретичні засади навчально-оздоровчого процесу із фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доцільність дослідження проблеми формування методичної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів обумовлена необхідністю розв'язання ряду суперечливих питань:

- *на концептуальному рівні сучасної освіти:* між об'єктивною потребою суспільства у конкурентоспроможних фахівцях, затребуваністю їх особистісної, громадської позиції та станом спеціальної професійно-прикладної фізичної підготовленості, зорієнтованої на формування функціональної готовності випускників вищих навчальних закладів до умов професійної діяльності; між новими соціальними потребами у підготовці фахівців до забезпечення основ фізкультурно-оздоровчої освіти в трудових колективах;

- *на рівні визначення спеціальної фізичної підготовленості та стану здоров'я майбутнього спеціаліста:* між новими вимогами до фізичної підготовленості і стану здоров'я майбутніх фахівців та сучасним станом їх мотиваційно-ціннісного ставлення до здорового способу життя і виконання своїх професійних обов'язків; між обсягом теоретичних знань, практичних умінь та рівнем фізичної підготовленості і постійним скороченням кількості аудиторних годин на вивчення навчальної дисципліни "Фізичне виховання"; між потребою застосування інноваційних фізкультурно-оздоровчих технологій

навчання у поєднанні з традиційними та відсутністю методики навчання і матеріально-технічного забезпечення навчального процесу.

Створенню науково обґрунтованої теорії методичної системи фізичного виховання студентів передують вивчення постановки і розв'язання проблеми дослідження в теорії і методиці фізичного виховання, у педагогіці і психології. Цьому сприяють системний і комплексний підходи, які створюють підґрунтя для побудови теоретичної концепції та моделі методичної системи фізичного виховання.

Поняття системи охоплює різні сторони цілісного навчального процесу: його будову (структуру), зміст, способи функціонування, засоби впливу, форми розвитку тощо. Методична система фізичного виховання студентів ієрархічно входить до єдиної системи вищої педагогічної освіти і є цілісним утворенням, яке дозволяє формувати у студентів: спеціальні знання, життєво важливі рухові вміння і навички; гармонійний розвиток форм і функцій організму, спрямований на всебічне вдосконалення фізичних обдарувань; добре здоров'я; забезпечувати творче довголіття; виховувати вольові, духовні й естетичні риси особистості. Ці теоретичні положення є науково-методологічною основою методичної системи фізичного виховання, що має для їх вирішення свої тісно взаємозв'язані загальні принципи: принцип зв'язку фізичного виховання з професійною діяльністю (принцип прикладності); принцип всебічного гармонійного розвитку особистості; принцип оздоровчої спрямованості фізичного виховання; принцип раціонального проведення дозвілля і залучення до цього інших. Оновлення методичної системи фізичного виховання студентів принципово важливе для забезпечення переходу від традиційного навчального процесу до нового із використанням сучасних технологій, спрямованих на формування практичних умінь і навичок ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих. У сучасній системі фізичного виховання існують різні підходи до вирішення програмних завдань майбутніх фахівців, але вони носять декларативний та безсистемний характер, тоді як запорукою успішності впровадження будь-чого нового є системність та чітке бачення кінцевої мети. Функціонування методичної системи фізичного виховання може бути ефективним лише за умови використання системного підходу, тобто системного аналізу фізичного виховання у вищих навчальних закладах та системного синтезу моделі методичної системи та її дослідження [2, 6, 7, 10]. Створення методологічних засад для конструювання методичної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів вимагає застосування системного і комплексного підходів до навчального процесу. При цьому необхідно: 1) визначити компоненти системи і з'ясувати їх зміст; 2) обґрунтувати необхідність функціонування кожного компонента системи; 3) виявити системоутворюючі зв'язки; 4) показати відповідність компонентів всередині системи; 5) показати функціональне існування системи.

Тому теоретичною основою для створення методичної системи фізичного виховання студентів є:

1) концепція цілісності фізкультурно-оздоровчого процесу кафедри фізичного виховання, яка у своїй діяльності об'єднує дії ректорату, вченої ради, спортивного клубу, студентського профкому, клубів за інтересами та інші структури і підрозділи вищих навчальних закладів, які мають сприяти: вдосконаленню навчально-спортивної бази, забезпеченню спортивних залів тренажерами, спортивними приладами й обладнанням; збереженню фізичного виховання як навчальної обов'язкової дисципліни у вищому навчальному закладі; широкому впровадженню інноваційних технологій для покращання функціонування фізичного виховання; впровадженню позанавчальних заходів фізкультурно-оздоровчої спрямованості (фітнес-програм аеробної, силової, гімнастичної спрямованості); формуванню і вихованню особистості студента, який буде здатний сприяти та вміти впровадити засоби фізичного виховання та здорового способу життя у сферу своєї професійної діяльності у нових та мінливих соціально-економічних умовах розвитку суспільства;

2) концепція активізації навчально-освітньої, спортивно-масової та фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів, яка має об'єднати навчальні, позанавчальні і самостійні заняття та всі заходи спортивно-оздоровчого спрямування для розвитку мотивації та інтересів у студентів до збільшення рухової активності та позитивного ставлення до засобів фізичного виховання;

3) концепція гнучких педагогічних, психологічних, фізкультурно-освітніх, медико-гігієнічних, безпечних для життєдіяльності, екологічних, організаційно-управлінських здоров'язбережувальних технологій.

Тому методичну систему фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів можна розглядати як упорядковану сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених методів, спрямованих на

формування фізкультурно-оздоровчих компетентностей у майбутніх фахівців у процесі фізичного виховання. Під час проектування методичної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів необхідно враховувати, що: 1) об'єктом дослідження є система фізичного виховання студентів, а методична система не одне і те ж саме, тобто в цьому об'єкті можна виділити кілька систем залежно від мети дослідження; 2) в ході виділення методичної системи фізичного виховання відбувається штучне виокремлення проблеми, що досліджується, з оточуючого середовища. Таке виокремлення насправді являє собою абстрагування, за якого існує реальна єдність системи і середовища; 3) у ході виділення методичної системи необхідно чітко встановити: а) компоненти системи, б) компоненти її середовища (оточення), в) істотні (системо-утворюючі) зв'язки між компонентами системи, г) істотні зв'язки з середовищем (оточенням); 4) під час розгляду методичної системи кожний компонент (підсистема) може трактуватися як самостійна система. При цьому слід усвідомлювати і точно дотримуватися вибраного рівня відмінності між ними; 5) якісне функціонування методичної системи залежить від якості її структурних компонентів, характеру їх взаємозв'язків та зв'язків між даною системою і середовищем; 6) запровадження нової моделі методичної системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах не повинно викликати руйнівних змін у сучасній системі освіти, навпаки – покликане зберегти національні досягнення та історичні традиції формування професійно-прикладної фізичної підготовленості та фізкультурно-оздоровчої компетентності майбутнього фахівця.

Окрім того, враховуючи дослідження інших систем [12], під час проектування методичної системи фізичного виховання необхідно враховувати її специфічні особливості: *цілісність* – залежність кожного компонента системи від його місця і функцій у системі; *структурність* – функціонування методичної системи зумовлене не особливостями її окремих компонентів, а властивостями її структури; *взаємозалежність* системи і середовища – система формується і виявляє свої властивості у процесі взаємовпливів із її оточенням; *ієрархічність* – кожний компонент методичної системи може розглядатися як система, а сама методична система є елементом більш широкої системи (системи фізичного виховання як сукупності соціальних і педагогічних підсистем); *множинність описів* – складність кожної системи та їх адекватне пізнання вимагають побудови різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект методичної системи. Процес проектування і реформування методичної системи фізичного виховання має підпорядковуватися відомим закономірностям [12]: 1) *закономірності, пов'язані з внутрішньою будовою самої системи*, коли зміна одного або кількох її елементів спричинює необхідність зміни всієї системи загалом; 2) *закономірності зовнішніх зв'язків системи* визначаються тим, що методична система фізичного виховання функціонує у певному соціально-економічному і культурному середовищі, яке має безпосередній вплив на її існування. Такого впливу можуть зазнавати як усі компоненти системи загалом, так і окремі її елементи.

Виходячи з вищесказаного, стає зрозумілим, що методична система фізичного виховання становить собою *складне динамічне утворення*. При цьому, щоб зафіксувати окремий компонент системи і виявити динаміку її зміни в навчальному процесі (системі фізичного виховання), необхідно зупинитися на такому фіксованому компоненті, як *мета фізичного виховання*, як найбільш конкретний і чітко визначений елемент. Вдосконалення методичної системи фізичного виховання повинне також враховувати, що будь-яка зміна одного з компонентів системи обов'язково відобразиться на інших. Нехтування цією аксіомою може призвести до руйнування методичної системи як цілісної структури. Тому вдосконалюючи методичну систему, необхідно дотримуватися *принципу взаємозв'язності*, який вимагає чітко встановити і врахувати, до яких наслідків призведуть зміни окремих її елементів на всі інші компоненти. Цей принцип необхідно застосовувати не тільки до методичної системи фізичного виховання загалом, але й до окремих її компонентів.

Процес фізичного виховання є ефективним лише тоді, коли він будується як методична система. До характерних рис новоствореної методичної системи фізичного виховання [4, 8, 10] належать:

- науково обґрунтоване планування процесу фізичного виховання;
- єдність і взаємозв'язок теоретичної, методичної і практичної підготовки студентів;
- високий, але доступний рівень труднощів на навчальних заняттях, швидке і якісне опанування техніки виконання вправ та оволодіння методикою їх удосконалення;
- максимальна активність і самостійність студентів під час занять;
- поєднання індивідуальної і колективної фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів;

- забезпечення навчального процесу достатньою кількістю і якістю технічного оснащення і спортивного інвентарю;

- широке використання інноваційних технологій фізичного виховання.

Методична система фізичного виховання функціонує лише тоді, коли визначена мета, завдання, методи, форми, засоби навчання і зміст навчального процесу та здійснюється управління навчальною діяльністю. Мета та завдання фізичного виховання розробляються викладачем на кожне навчальне заняття. Зміст навчального процесу визначається навчальною програмою і коректується викладачем залежно від мети і завдань навчальних занять.

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищесказаного можна стверджувати, що навчити студента здобувати знання, навички й уміння рухової активності, самостійно вдосконалювати свій фізичний стан, зберігати здоров'я, бути суб'єктом фізкультурно-оздоровчої діяльності, дотримуватися принципів здорового способу життя, сформувати універсальну здатність до активної реалізації цих постулатів у життєдіяльності – основна мета методичної системи фізичного виховання. Для досягнення цієї мети потрібно визначити основні чинники, що сприяють її реалізації в сучасних умовах навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вацеба О. Особливості формування та розвитку в Україні науково-методичної думки в сфері фізичної культури в першій половині XX століття / О. Вацеба // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. праць. – Луцьк, 2002. – Т. 1. – С. 7–10.
2. Грибан Г.П. Конструювання та проектування змісту навчального процесу з фізичного виховання в аграрних університетах на основі моделі методичної системи / Г.П. Грибан // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія № 15. – Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт: зб. наукових праць / За ред. Г.М. Арзютова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – Вип. 26. – С. 19–25.
3. Грибан Г.П. Концептуальні основи функціонування методичної системи фізичного виховання студентів-аграріїв / Г.П. Грибан // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: науковий журнал. – Харків, ХОВНОКУ-ХДАДМ, 2012. – № 3. – С. 45–48.
4. Грибан Г.П. Методична система фізичного виховання студентів аграрних університетів / Г.П. Грибан // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал, № 6 (24). – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2012. – С. 25–32.
5. Грибан Г.П. Методична система фізичного виховання студентів-аграріїв та особливості її формування / Г.П. Грибан // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія № 15. – Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт: зб. наукових праць / За ред. Г.М. Арзютова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – Вип. 20. – С. 44–48.
6. Грибан Г.П. Модернізація сучасної методичної системи фізичного виховання студентів аграрних університетів / Г.П. Грибан // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: науковий журнал. – Харків, ХОВНОКУ-ХДАДМ. – № 9. – 2012. – С. 34–38.
7. Грибан Г.П. Особливості формування методичної системи фізичного виховання студентів аграрних університетів / Г.П. Грибан // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць з галузі фіз. вих., спорту і здоров'я людини. – Вип. 16. – Т. 2. – Львів: ЛДУФК, 2012. – С. 63–66.
8. Грибан Г.П. Оцінювання ефективності впровадження моделі методичної системи фізичного виховання студентів-аграріїв / Г.П. Грибан // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук. журнал. – Харків, ХОВНОКУ-ХДАДМ. – № 11. – 2012. – С. 27–30.
9. Грибан Г.П. Тенденції розвитку методичної системи фізичного виховання в освітній практиці у XX столітті / Г.П. Грибан // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: науковий журнал. – Харків, ХОВНОКУ-ХДАДМ. – № 8. – 2012. – С. 30–33.
10. Грибан Г.П. Фізичне виховання студентів аграрних вищих навчальних закладів: монографія / Г.П. Грибан. – Житомир: Вид-во "Рута", 2012. – 514 с.
11. Дутчак М.В. Основні аспекти реформування системи фізичного виховання в Україні / М.В. Дутчак // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: Зб. наук. пр. – Рівне: Ліста, 1999. – С. 158–162.
12. Триус Ю.В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін у ВНЗ: проблеми, стан і перспективи / Ю.В. Триус. – Режим доступу: http://www.iinpu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/16/3/pdf. – С. 3–16.